

Naslov članka/Article:

NEZNOSNA LAHKOST MORALIZIRANJA O MEDVRSTNIŠKEM NASILJU

Unbearable Lightness of Moralising About Bullying

Avtor/Author:

Dr. Katja Košir

DOI:

<https://doi.org/10.59132/viz/2024/1-2/6-8>

CC licenca

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav

Vzgoja in izobraževanje št. 1-2/2024, letnik 55

ISSN 0350 -5065

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2024

Spletna stran revije:

<https://www.zrss.si/strokovne-revije/vzgoja-in-izobrazevanje/>

Dr. Katja Košir

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo

NEZNOSNA LAHKOST MORALIZIRANJA O MEDVRSTNIŠKEM NASILJU

Unbearable Lightness of Moralising About Bullying

<https://doi.org/10.59132/viz/2024/1-2/6-8>

IZVLEČEK

V zadnjem letu je bilo medvrstniško nasilje v javnih razpravah pogosta tema. V prispevku komentiram tezo o porastu medvrstniškega nasilja in opozarjam na nevarnosti senzacionalističnega medijskega poročanja, ki krepí strah in nemoč ter povzroča umik odraslih iz odnosov z mladostniki. Prav podporni odnosi pa so ključni za učinkovito preprečevanje ter prepoznavanje medvrstniškega nasilja in odzivanje nanj. Spremembe vzgoje in izobraževanja bi morale vključevati tudi ukrepe za krepitev odnosne kompetentnosti učiteljev.

Ključne besede: medvrstniško nasilje, odnosna kompetentnost, zavedanje raznolikosti, medijsko poročanje

ABSTRACT

Bullying has been a subject of intense discussion in the media over the past year. In this article, I respond to the assertion that bullying is on the rise and warn against the hazards of sensationalist media coverage, which fosters fear and powerlessness and drives adults to disconnect themselves from adolescents. Be that as it may, supportive relationships are crucial in preventing and responding to peer aggression. Therefore, changes in education should include initiatives to improve teachers' relational competence.

Keywords: bullying, relational competence, diversity awareness, media coverage

Pretoklo leto si bom sama zapomnila po tem, da medvrstniško nasilje – tema, ki smo ji po moji presoji v preteklosti v javnih strokovnih razpravah posvetili premalo pozornosti – zaradi nekaterih medijsko zelo odmevnih primerov postalo ena ključnih tem v javnem sporočanju. Ob smiselni in zreli izmenjavi mnenj je bilo veliko tudi senzacionalističnega poročanja, pa javnega prikazovanja posnetkov nasilja, za katere mladostnikom očitamo, da jih delijo na TikToku, ter pozivanja k zaostrovanju represivnih ukrepov. Posledično pa veliko doživljanja strahu in nemoči in zato tudi umikanj iz odnosov z otroki in mladostniki prav pri tistih odraslih, katerih zrela drža je v takih situacijah najpomembnejša: pri starših in učiteljih.

Razumem in strinjam se, da šole in drugi vzgojno-izobraževalni zavodi potrebujejo več pristojnosti, a ob mnogih medijskih naslavljanjih problema medvrstniškega nasilja sem se z velikim občutkom nemoči spraševala, ali je tisto ključno, kar mora javnost (torej tudi vsi starši, vzgojitelji, učitelji, mladostniki) izvedeti o medvrstniškem nasilju, to, da potrebujemo več represije. Potem ko že desetletja poslušamo, da na šolah ni časa za preventivo, da svetovalne službe pretežno gasijo požare, namesto da bi se vsi skupaj ukvarjali z drobnimi iskrkami, ki se v razredih, v vrstniških skupinah dogajajo vsakodnevno in se praviloma začnejo s situacijami, ko je treba v izjemno raznolikem kontekstu osnovnošolskega razreda na kolikor je mogoče neizključujoč način usklajevati različne želje, cilje, potrebe in perspek-

tive. Potem ko smo otroke v že tako neoptimalnih pogojih naraščanja duševnih stisk in motenj za eno leto – in tiste mlajše mnogo prezgodaj – pahnili pred zaslone, mi pa smo se na spletu šli besedna vojskovanja, ki so vključevala veliko sovražnega govora in so vodila v družbeno polarizacijo, posledice katere so spet v veliki meri »pokasirali« otroci in mladostniki.

Ali je medvrstniško nasilje res v porastu? Teza o porastu se je v javnosti v veliki meri razširila zaradi poročanja Policije, da je bilo v letu 2022 več prijavljenih primerov kot pretekla leta. Pri tem Policija v svojem Letnem poročilu za leto 2022 porast prijavljenih primerov pripisuje vrnitvi učencev v šole po epidemiji covida-19 in večji ozaveščenosti strokovne javnosti v vzgojno-izobraževalnih ustanovah. Prav tako poročajo, da so v preteklih letih veliko truda vložili v ozaveščanje zaposlenih v šolstvu ter otrok in staršev o pomenu takojšnje zaznave in prijave medvrstniškega nasilja. Porast prijav gre torej (tudi po poročanju Policije) v veliki meri pripisati senzibilizaciji šol in staršev.

Poročanja o porastu medvrstniškega nasilja po obdobju šolanja na daljavo so v obliki povpraševanj po izobraževanjih oziroma prošenj za posvetovanje prišla tudi do strokovnjakov, ki ta pojav preučujemo. Na povečano povpraševanje po teh temah kaže tudi povečanje ponudbe različnih (žal ne vedno kakovostnih) tržnih izobraževanj za šolske kolektive in delavnic za učence. Potem ko so se učenci skoraj eno leto šolali na daljavo in so bile njihove vrstniške

interakcije v veliki meri prepuščene spletni komunikaciji v okoljih popolne odsotnosti vključenosti odraslih, so bile po vrnitvi v šolo težave v socialnem vedenju povsem napovedljive in pričakovane. Učenci so se od zaslonov, kjer bodisi ni bilo treba sodelovati in se usklajevati z drugimi bodisi vrstniških sporov ali nesporazumov ni bilo nujno reševati in so se morda z neustreznim komuniciranjem v spletnih okoljih le še poglobljali, vrnili v izjemno zahteven kontekst skupnega sobivanja. Jasno je, da ta prehod ni bil gladek in da je zahteval sistematično in postopno ponovno uvajanje v vključujoče vrstniško delovanje. Ob tem kot zanimivost omenjam raziskovalno ugotovitev, da so učenci v šolskem letu 2020/21, ki so ga začeli v šoli, se nato več mesecev šolali na daljavo in se nato ob koncu šolskega leta ponovno vrnili v šole, o največ nasilnega vedenja poročali v času, ko so se šolali na daljavo (v primerjavi z začetkom leta in koncem leta, ko so bili v šoli) (Kozina idr., 2022).

V raziskovalni skupini na Oddelku za psihologijo Filozofske fakultete UM smo pričeli z zbiranjem podatkov o medvrstniškem nasilju v šolskem letu 2015/16 ter nato ponovno v šolskih letih 2018/19 in 2022/23. Podatkov sicer ni korektno primerjati med seboj, saj je pri posameznih merjenjih šlo za različno velike priložnostne vzorce mladostnikov. Za povsem korektno vzporejanje podatkov iz različnih let bi bilo treba zagotoviti reprezentativne, primerljivo velike vzorce. Tudi starost vključenih učencev pri posameznih merjenjih ni bila povsem enaka, presečna skupina merjenj v vseh treh obdobjih pa so bili učenci osmega razreda. Pregled opisnih statističnih podatkov za učence osmega razreda v treh merjenjih ne kaže večjih sprememb v povprečnih vrednostih v samoporočani viktimizaciji in samoporočnem izvajanju medvrstniškega nasilja – oziroma kaže kvečjemu na blag upad.

Lahko s temi podatki ovržemo tezo, da je medvrstniško nasilje v zadnjih letih v porastu? Ne, takšen sklep bi bil nekorekten ne le zaradi metodoloških omejitev, ki ne omogočajo korektnih primerjav podatkov, pridobljenih pri različnih merjenjih, ampak tudi zaradi narave pojava medvrstniškega nasilja. **Kronično doživljanje in izvajanje medvrstniškega nasilja je pojav, v katerega je vključena manjšina učencev in ki ima pogosto temelje v socialnih hierarhijah in neravnovesju moči v razredu; večina učencev je v dinamično medvrstniškega nasilja vključena v vlogi opazovalcev.** Ni realno pričakovati, da se bo morebitni porast medvrstniškega nasilja jasno pokazal v višjih povprečnih vrednostih samoporočane viktimizacije in izvajanja medvrstniškega nasilja. Za presojanje o morebitnih fluktuacijah pojavnosti medvrstniškega nasilja v času bi morali pregledati raznolike kazalnike delovanja razredov. Na težavnost presojanja o problematiki medvrstniškega nasilja na temelju parcialnih statističnih podatkov kaže tudi pojav, imenovan paradoks zdravega okolja. Ta pojav so opisali finski raziskovalci po izvedbi uspešnega preventivnega programa Kiva, ki je na ravni vseh vključenih učencev po poročanjih učencev vodil v zmanjšanje doživljanja in izvajanja nasilja. Vendar pa so učenci, ki so ostali viktimizirani, poročali o več stiske, povezane z viktimizacijo. Paradoks zdravega okolja tako opisuje pojav, ko se stiska učencev, ki nasilje doživljajo, še poveča, ko splošna stopnja doživljanja medvrstniškega nasilja v razredu ali na šoli upade (Garandeau in Salmivalli, 2019). Na šolah, kjer je medvrstniškega nasilja manj, je izkušnja viktimiziranosti pogosto težja, saj je viktimizacija še bolj centralizirana, učenec, ki doživlja nasilje, pa zato doživljanje nasilja v večji

meri pripisuje sebi. Samo prizadevanje za zmanjševanje povprečne pogostosti doživljanja in izvajanja medvrstniškega nasilja torej ne zadostuje, če želimo zmanjševati trpljenje, povezano z doživljanjem medvrstniškega nasilja.

Ob javnem linču, ki smo ga lahko ob medijsko odmevnih dogodkih medvrstniškega nasilja spremljali v iztekajočem se letu, velja spomniti, da so prizori medvrstniškega nasilja, ki jih odrasli vidimo, drobci kompleksnih vrstniških dinamik; pri svojih zaključkih o dogajanju, na katerem bomo temeljili vzgojno delo, smo odvisni od tega, kar so nam otroci pripravljeni povedati. Koliko nam bodo o nasilju pripravljeni poročati, je precej odvisno od »odnosnega kapitala«, ki ga imamo vzpostavljenega od prej. Nam zaupajo, da bomo njihovo poročanje vzeli resno, ga raziskali in se potem odzvali na način, ki vsega skupaj ne bo le še poslabšal? Koga bomo kaznovali, ko se v razredu razvijejo norme, da je priljubljenost mogoče dosegati z agresivnim vedenjem, in kjer v ta namen agresivnost uporablja večina učencev?

Tveganje za medvrstniško nasilje je večje v razredih, kjer so socialne hierarhije močnejše in kjer je tekmovanje za socialni status večje (Garandeau idr., 2014), oziroma v razredih z močnejše vzpostavljenimi normami, da je agresivno vedenje nagrajeno s priljubljenostjo (Lanina Wijnen idr., 2020). Na te procese socialnega vplivanja pa vpliva tudi vedenje učiteljev, še zlasti njihova zmožnost, da ostajajo v podpornih odnosih z vsemi učenci. V razredih z nizko stopnjo emocionalne opore učitelja učenci namreč tekom šolskega leta verjetneje posnemajo moteče vedenje svojih vrstnikov pri pouku (Shin in Ryan; 2017); učiteljeva opora učencem je torej tisti vzvod, ki preprečuje, da bi se v razredu razvile vrstniške norme, da je moteče in agresivno vedenje sprejemljivo oziroma celo zaželeno. Učitelj lahko z ustrezno vzpostavljenim odnosom z učenci (kar vključuje visoko stopnjo opore in visoko stopnjo strukture in zahtevnosti tudi na področju vzajemnega vrstniškega vedenja) pomembno sodoloča procese vplivanja v vrstniških odnosih in s tem pripeva k oblikovanju prosocialnih vrstniških norm. V zvezi s tem so zanimive ugotovitve raziskave Oldenburg idr. (2015), v kateri so ugotovili, da je bilo v oddelkih, v katerih poučujejo učitelji, ki so izvajanje nasilja bolj pripisovali zunanjim dejavnikom, na katere sami nimajo vpliva (npr. družina), več medvrstniškega nasilja. Opolnomočen učitelj oziroma še bolje, skupnost učiteljev na šoli, ki razume in se zaveda pomena sistematičnega socialnega in čustvenega učenja za vzpostavljanje in ohranjanje vključujoče šolske in oddelčne klime, lahko tako s preprečevanjem kot z ustreznim odzivanjem na medvrstniško nasilje pomembno prispeva z zmanjšanjem tega pojava.

Sama trdno verjamem, da za uspešno spoprijemanje z medvrstniškim nasiljem potrebujemo predvsem odnosno kompetentne odrasle – starše in učitelje. In manj vreščanja o permisivni vzgoji (ki se navadno nadaljuje z jadicovanjem o narcisistični mladini), za katero pogosto pravzaprav sploh ne vemo, kaj pomeni, ampak smo v to nalepko strpali prav vse starševske prakse, ki se zdijo problematične. Seveda šole potrebujejo tudi možnosti za kaznovanje otrok, ki izvajajo nasilje; vzgojna nemoč šol je problematična ne le zaradi zaščite tistih, ki nasilje doživljajo, in ustreznega uokvirjanja vedenja tistih, ki ga izvajajo, ampak je zaskrbljujoča tudi z vidika večine otrok, ki dogajanje opazujejo. »Nasilje se pač dogaja, tu ni mogoče nič spremeniti,« je na vprašalnik, ki ga so ga v okviru obsežne raziskave o medvrstniškem nasilju, ki jo izvajamo na Oddelku za psihologijo FF UM, zapisala devetošolka. Meni se zdi to spoznanje

zelo klavrn zaključek obveznega šolanja, katerega cilj naj bi bil med drugim tudi »vzgajanje za spoštovanje in sodelovanje, za sprejemanje drugačnosti in medsebojno strpnost, za spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin« (2. člen Zakona o osnovni šoli).

Potrebujemo tudi sistematične ukrepe za okrepitev vzgojne funkcije šol. Takšne, ki jih ni mogoče doseči (samo) s spremembo kakega člena v zakonu ali pravilniku. Potrebujemo spremenjene načine izobraževanja učiteljev (dopolnilnega in vseživljenjskega), kajti za vstopanje v podpirne odnose z učenci potrebujejo učitelji veliko izkušenj, ko so bili podprti v izgrajevanju lastne odnosne kompetentnosti. V predmetniku potrebujemo več prostora za sistematično in reflektirano vzgojno delovanje. Potrebujemo okrepljene svetovalne službe, več virov za strokovno oporo učiteljem, revitalizacijo vzgojnih načrtov šol in postopno spreminjanje filozofije vrednotenja dela šol in učiteljev. Pa več opore šolam pri oblikovanju celostnega pristopa za krepitev vključujoče šolske klime ter za preprečevanje in ustrezno odzivanje na medvrstniško nasilje.

Sprašujem se, zakaj teh vprašanj v javnih razpravah o šolski reformi tako rekoč ni zaslediti, čeprav mnogi poudarjamo, da so ključne. Trdno verjamem, da je vprašanja o digitalizaciji, drugem tujem jeziku in podobnem smiselno odpirati šele, ko se dogovorimo, kako zagotoviti, da se bodo otroci učili v okoljih, kjer bodo videni in slišani takšni, kot so, in ne takšni, kot si je nekdo zamislil, da bi morali biti. In ko bodo podprti ter nežno prisiljeni v skok v neznano in novo, ki bo zanje ravno pravšen, da bodo lahko na podlagi novih učnih izkušenj postopoma izgrajevali občutek, da zmorejo, če se potrudijo. Kjer bo v primeru, da skok ne bo uspešen, zanje nekdo nastavljal blazino: jim ponudil roko iz brezna samoboževanja ali obrambnih odzivov in jim pomagal analizirati izkušnjo na način, da se v prihodnje skokom v neznano ne bodo izogibali, ampak bodo nanje boljše pripravljeni. Tudi na morebitne ponovne padce, ker jih ne bodo doživljali kot usodne, kot nekaj, kar dokazuje njihovo vrednost. Kjer svetovalni delavci ne bo treba prežati na možna nadomeščanja, da bo lahko v razredu izvedla delavnico, namenjeno krepitvi vključujoče oddelčne skupnosti (ker dokler težave niso neobvladljive, ur pouka pač ne bomo odstopili) – če takrat ravno ne bo gasila kakega požara, ki je nastal tudi zato, ker so se v preteklih letih vsi skupaj premalo posvečali učenju vključujočega sobivanja.

Seveda nam z marsičem od navedenega ni treba čakati na šolsko reformo. Mnoge šole, učitelji, ravnatelji in svetovalni delavci vse navedeno že odlično udeležujejo. Tako bi veljalo več pozornosti usmeriti na te dobre prakse. Pa na sodelovanje in vzpostavljane učečih se skupnosti. Na raziskovanje različnih možnosti delovanja, ko naletimo na zapleteno pedagoško situacijo. Na spoštljivo komunikacijo, tudi ko se ne strinjamo. Na možnost videti onkraj lastne perspektive. Na jasne dogovore (na ravni družine, šolskega oddelka in šole), kdaj in pod kakšnimi pogoji bomo otrokom dovolili uporabo zaslonских tehnologij. Tudi na izobraževanja, čeprav se v trenutnem sistemu ta pogosto kažejo kot nekaj, kar odključamo, da lahko potem rečemo »imeli smo izobraževanje«, učinki slednjega pa pogosto umanjajo. Ali pa pridejo le tisti, ki so že tako izjemno večji in senzibilni. Na krepitev delovanja nekaterih nevladnih organizacij z izjemnim strokovnim znanjem in odličnimi praksami preprečevanja in spoprijemanja z medvrstniškim nasiljem. Na nesenzacionalistično medijsko poročanje.

Lahko si predstavljam, da je, ko imaš kot učitelj/-ica pred seboj oddelke klepetavih, živahnih ali vsaj na videz apatičnih štirinajstletnikov, po možnosti skoraj uniformirano oblečenih (ker povprečen odrasli, vsaj če sodim po sebi, najbrž ne opazi razlike med dragimi originali in ceneniimi replikami), težko ohranjati zavedanje o raznolikosti njihovih izhodišč, izkušenj in perspektiv. Pa o tem, da se vsa statistika, o kateri beremo (o prevalenci alkoholizma, družinskega nasilja, duševnih stisk in motenj itd.) odraža tudi v osnovnošolskem oddelku. Da so to izkušnje, ki se jih učenci po navadi na vse kriplje trudijo prikriti. **O tem, da so prav pozna osnovnošolska leta obdobje, ko je ogledalo, ki ti ga nastavljajo vrstniki, pogosto temelj samovrednotenja – to zavedanje lahko pomaga razumeti marsikatero morda z odrasle perspektive iracionalno vedenje mladostnika.** Tudi o tem, da lahko učencu, ki svoj položaj med vrstniki uspešno gradi s poniževanjem sošolcev, ki so na dnu razredne statusne hierarhije, pridigamo in moraliziramo v nedogled, pa ne bo delovalo, dokler je njegovo vedenje »nagrajeno« s pozornostjo vrstnikov.

Odnosna kompetentnost je vir, ki ga je treba stalno krepiti – sicer se nam utegne zgoditi, da bomo v prepričanju, da vse razumemo, ker smo pač empatični po naravi, prenehali raziskovati raznolike perspektive naših otrok in mladostnikov in vse strpali v kliše. Poleg stalnega urjenja odnosne kompetentnosti skozi prevzemanje odgovornosti za spoštljivo vodenje naših otrok in mladostnikov nam lahko pri tem pomaga tudi prebiranje leposlovja. Ob bok številnim otroškim in mladinskim delom, ki čudovito tematizirajo problematiko vrstniških odnosov in medvrstniškega nasilja in lahko tako otrokom in mladostnikom kot odraslim pomagajo bolje razumeti raznolike perspektive, postavljam morda nekoliko kontroverznejši mladinski roman *Nič* danske pisateljice Janne Teller. Delo opisuje skupino mladostnikov, ki na skrajne načine iščejo odgovor na vprašanja o smislu, shajanju z raznolikimi perspektivami in odnosih. Če ga beremo skozi prizmo moralizirajočega zgražanja, vidimo v njem dokaz, kako problematična je bila mladina že pred več kot 20 leti. A berimo ga raje kot srhljivo ilustracijo, kako zlovesče posledice lahko ima, če se odrasli umaknemo iz odnosa z mladostniki in jih pustimo z njihovimi stiskami, eksistencialnimi vprašanji in konflikti same.

VIRI IN LITERATURA

- Garandeau, C., Lee, I., in Salmivalli, C. (2014). Inequality matters: Classroom status hierarchy and adolescents' bullying. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(7), 1123–1133.
- Garandeau, C. F. in Salmivalli, C. (2019). Can healthier contexts be harmful? A new perspective on the plight of victims of bullying. *Child Development Perspectives*, 13(3), 147–152.
- Kozina, A., Pivec, T., Mlekuž, A., Štremfel, U., Žmavc, J., Košir, K., Mlakar, A., in Zakšek, M. (2022). *Pozitivni razvoj mladih v Sloveniji: razvojne poti v kontekstu migracij: zaključno poročilo*. Pedagoški inštitut.
- Laniga-Wijnen, L., Harakeh, Z., Dijkstra, J. K., Veenstra, R., in Vollebergh, W. A. M. (2020). Who sets the aggressive popularity norm? It's the number and strength of aggressive, prosocial and bi-strategic adolescents in classrooms. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 48, 13–27.
- Letno poročilo o delu policije 2022 (2023). Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Policija, Služba generalnega direktorja policije.
- Oldenburg, B., Van Duijn, M., Sentse, M., Huitsing, G., Van der Ploeg, R., Salmivalli, C., in Veenstra, R. (2015). Teacher characteristics and peer victimization in elementary schools: a classroom-level perspective. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 43, 33–44.
- Shin, H., in Ryan, A. (2017). Friend influence on early adolescent disruptive behavior: Teacher emotional support matters. *Developmental Psychology*, 53, 114–125.
- ZOŠ: *Zakon o osnovni šoli* (1996). Uradni list RS, 12/1996.